

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ ЯК КРИТЕРІЙ ВЗАЄМОВИГІДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З КРАЇНАМИ ЄС: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Дербак В.І.,
*старший викладач кафедри міжнародного права
юридичного факультету
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”*

Дербак А.П.,
*доцент кафедри філософії
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”*

Дербак В.І., Дербак А.П. Фундаментальні принципи функціонування правової держави в Україні як критерій взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС: філософсько-правові засади.

Відзначається, світова спільнота спостерігає численні міжнародні злочини в Україні, які вчиняються в ході неоголошеної повномасштабної війни проти нашої держави, яку з 24 лютого веде російська федерація під вигаданими гаслами так званої «спеціальної операції». Отже, саме зараз Україна потребує кардинальних змін у різних сферах суспільного життя, здійсненню яких, зокрема, покликані сприяти конституційні реформи. Їх стратегічною метою є формування нової системи суспільних відносин, трансформація ціннісних засад життя українського соціуму у тісному взаємозв'язку із принципами побудови правової держави в країнах ЄС.

Вказується, під принципами правової держави в Україні як критерію взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС слід розуміти основні ідеї, на яких базується функціонування правової держави, базові засади організації та ефективного функціонування такої держави, що відображають загальнолюдські цінності, що відображені в міжнародних нормативно-правових актах, знайшли своє закріплення у формі конституційних норм та спрямовані на зміцнення та розвиток взаємовигідного співробітництва України з країнами ЄС. При цьому, зі змісту запропонованого визначення, принципам правової держави в Україні як критерію взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС притаманна наступна сукупність особливостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для організації державної влади, вони визначають спрямованість їх діяльності у напрямку розвитку взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС, побудову цих органів в цілому; 2) принципи є виразом панівних в Україні політико-правових ідей, що стосуються завдань, способу формування і здійснення державної влади у сфері здійснення взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС; 3) принципи впливають зі змісту положень міжнародних нормативно-правових актів; 4) принципи повинні бути закріплені в нормах конституційного законодавства (в першу чергу, на рівні Конституції України).

Ключові слова: правова держава, принципи права, філософсько-правові засади, міждержавне співробітництво.

Derbak V.I., Derbak A.P., Fundamental principles of the functioning of the rule of law in Ukraine as a criterion for mutually beneficial cooperation with EU countries: philosophical and legal foundations.

It is noted that the world community is observing numerous international crimes in Ukraine, which are committed in the course of an undeclared full-scale war against our country, which has been waged by the Russian Federation since February 24 under the invented slogans of the so-called “special operation”. So, right now, Ukraine needs radical changes in various spheres of social life, the implementation of which, in particular, is intended to be facilitated by constitutional reforms. Their strategic goal is the formation of a new

system of social relations, the transformation of the value foundations of the life of Ukrainian society in close connection with the principles of building a legal state in the EU countries.

It is indicated that the principles of the rule of law in Ukraine as a criterion for mutually beneficial cooperation with the EU countries should be understood as the basic ideas on which the functioning of the rule of law is based, the basic principles of the organization and effective functioning of such a state, which reflect universal human values reflected in international legal acts, found their consolidation in the form of constitutional norms and aimed at strengthening and developing mutually beneficial cooperation between Ukraine and EU countries. At the same time, from the content of the proposed definition, the principles of the rule of law in Ukraine as a criterion for mutually beneficial cooperation with EU countries are characterized by the following set of features: 1) these are the most general, initial provisions, ideas that are of fundamental importance for the organization of state power, they determine the direction of their activities in the direction of the development of mutually beneficial cooperation with the EU countries, the construction of these bodies as a whole; 2) the principles are an expression of political and legal ideas prevailing in Ukraine, concerning the tasks, the way of forming and exercising state power in the sphere of mutually beneficial cooperation with EU countries; 3) the principles derive from the content of the provisions of international legal acts; 4) the principles must be enshrined in the norms of constitutional legislation (first of all, at the level of the Constitution of Ukraine).

Key words: rule of law, principles of law, philosophical and legal principles, interstate cooperation.

Постановка проблеми. Україна переживає сьогодні епоху глобальних та стрімких змін, що перетворюють основи суспільного життя й звичні парадигми конституційного мислення. Зазначимо, що мова йде не просто про ті чи інші зміни, а про такі трансформаційні процеси, що стосуються саме рівня сутнісних характеристик суспільства, яке проходить етап конституційного транзиту.

Наприкінці другого десятиліття незалежності українське суспільство постало перед низкою гострих проблем у багатьох сферах життя країни: ознаки хронічної нестійкості демократії, відсутність потенціалу для розширеного відтворення в межах наявної моделі економічного розвитку, кризові тенденції у вітчизняному культурному просторі. Зазначене свідчить про вичерпаність пострадянської матриці розвитку країни, сутність якої полягала в механічному поєднанні інституціональних зразків країн розвинутої демократії з радянськими суспільними інститутами, практиками та цінностями. Результатом цього стало формування гібридних форм, які суттєво ускладнюють дальшу демократизацію українського суспільства, його економічний та культурний розвиток тощо [1, с. 26].

Крім того, ще один місяць світова спільнота спостерігає численні міжнародні злочини в Україні, які вчиняються в ході неоголошеної повномасштабної війни проти нашої держави, яку з 24 лютого веде російська федерація під вигаданими гаслами так званої «спеціальної операції». Попри намагання путінського режиму замаскувати та виправдати свої злочинні дії метою «захисту прав російськомовного населення», «визволення українців від неонацистського київського режиму» та іншими не менш абсурдними цілями, цивілізована частина людства чітко усвідомила, що справжньою метою його державної політики є повне винищення Української нації [2].

Звідси, цілком зрозуміло, Україна потребує кардинальних змін у різних сферах суспільного життя, здійсненню яких, зокрема, покликані сприяти конституційні реформи. Їх стратегічною метою є формування нової системи суспільних відносин, трансформація ціннісних засад життя українського соціуму у тісному взаємозв'язку із принципами побудови правової держави в країнах ЄС. Очікувані зміни, у свою чергу, потребують інституціоналізації – ключове значення тут належить Конституції як Основному Закону країни. За нових умов набувають актуальності питання адекватності Основного Закону новій системі суспільних відносин, яка має постати як результат реформ, можливих напрямів зміни Конституції, пошуку довгострокового суспільного консенсусу навколо конституційних норм [3, с. 5].

Теоретичну основу дослідження становлять праці класиків світової філософської та правової думки, серед яких: Арістотель, М. Вебер, Г. Гегель, Г. Еллінек, Р. Ієрінг, Г. Кельзен, Ш.-Л. Монтеск'є, А. Токвіль, Г. Шершеневич та ін. У вітчизняній юридичній доктрині розробки стосовно міждержавного співробітництва як конституційної категорії є поодинокими. Так, зокрема, дослідження правового аспекту транскордонного напрямку діяльності не є численними, оскільки основна увага приділяється економічному та соціологічному аспекту даного виду діяльності, зокрема питанням формування методологічних аспектів створення та дослідження концепції розвитку транскордонного співробітництва в Україні присвятили дослідження такі провідні вчені як І.В. Артёмов, А.В. Баян, О.П. Білак,

Д.М.Белов, І.В. Бураковський, С.В. Віднянський, В.В. Гарагонич, І.Є. Журба, Є.Б. Кіш, А.О. Краснейчук, О.М. Майборода, Н.А. Мікула, В.П. Мікловда, С.І. Мітряєва, Ю.М. Пахомов, О.С. Передрій, В.П. Приходько, І. Студенніков, В.Д. Хандогій, О.У. Хомра та інші.

Виклад матеріалу дослідження. Нині більшість вчених-правознавців вважають, що формування правової держави у нашій країні є тривалим процесом, який зумовлює необхідність кардинального реформування економічної, політичної, правової та інших систем суспільства. Основною проблемою формування принципу верховенства права є не відсутність необхідних правових норм, які б належно мірою забезпечили права та свободи людини і громадянина, а відсутність належного механізму їх реалізації. Таких норм досить багато, це і право кожного на безкоштовну медичну допомогу, і право на працю, і право на безоплатну вищу освіту тощо. Оскільки виконання цих та інших норм Конституції на сьогоднішній день неможливе, з огляду на відсутність нормативно-правових актів, які б закріплювали відповідний механізм, дані положення стають звичайними деклараціями. З огляду на це, декларативного характеру набуває і ст. 1 Конституції України [4, с.].

Реалізацію основних прав людини всіма особами, що проживають у певній країні, на думку Є. Мельник, може забезпечити насамперед відповідна держава: адже тільки вона здатна надати формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які конче необхідні кожній людині для використання її основних прав. І якщо держава максимальною мірою реалізовуватиме таку здатність, зробить це своєю основною функцією, вона може вважатися правовою. Таким чином, правова держава – це держава реальних прав людини [4, с. 5]. Правова держава, – відзначає вчений, – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка базується на принципах поваги до особи й недоторканості її прав і свобод, верховенства права, дотримання закону. Також правова держава є системою органів та інститутів, які гарантують та охороняють нормальне функціонування громадянського суспільства. Сучасній правовій державі притаманні певні принципи та ознаки, які необхідно чітко відокремлювати, тому, що принципи є вихідними положеннями організації та функціонування такої держави, а в ознаках (рисах) виявляється її сутність і багатогранна суспільна природа [4, с. 5].

Міжнародне співробітництво реалізується на певних рівнях (двосторонньому, регіональному, універсальному), у певних формах (укладення міжнародних договорів і створення міжнародних організацій) та напрямках. Дослідження наукових праць свідчить про відсутність єдиного узгодженого підходу до висвітлення рівнів, форм і напрямів міжнародного співробітництва. Відкритим залишається питання врегулювання двосторонніх відносин між державами, що заслуговують на особливу увагу через свою специфіку [5, с. 56].

Відзначимо, звернення до проблеми правової держави на сучасному етапі розвитку українського суспільства є не випадковим. Значною мірою можна стверджувати про існування в сучасній юридичній науці усталених поглядів щодо змісту і сутності цього поняття. Чітке усвідомлення того, що правова держава є нічим іншим, як формою організації і діяльності державної влади, якій властиві демократичний режим конституційного правління і законності, верховенство права, поділ державної влади та взаємний контроль владних гілок, взаємна відповідальність держави і особи, визнання, гарантування і забезпечення основних прав людини і громадянина, постає як незаперечна річ [6, с. 19]. Причому, як довела логіка розвитку теорії класичного юридичного позитивізму (К. Гербер, Д. Дайсі, Р. Ієрінг, П. Лабанд, А. Єсмен) і неопозитивізму (Г. Кельзен), всі спроби підмінити поняття «правова держава» терміном «держава законів» або «держава законності» мають своїм наслідком надзвичайно складні та практично не вирішені теоретичні проблеми, а зрештою – спотворення змісту того, чим виступає право в суспільстві і що таке правопорядок. Тому цілком логічною практичною експлікацією подібної дефініції правової держави як правової організації та діяльності публічно-політичної влади у її відносинах з індивідами як суб'єктами права й носіями визнаних і закріплених прав і свобод людини і громадянина, на думку Ю. Крисюка, є цілеспрямована державотворча діяльність щодо реалізації основних принципів правової держави [6, с. 19].

Процес формування правової держави характеризується спільною ознакою – рухом людства до свободи, усвідомленим намаганням обмежити державу, змусити її поважати закони та захищати честь і гідність людини як найвищу цінність [7, с. 23]. Реформування колишнього радянського суспільства та процеси інтеграції України до міжнародних спільнот зробили необхідним формування правової держави. Верховенство права у суспільстві – основний принцип правової держави. Він зумовлює й інші його принципи, зокрема підпорядкування закону самої держави та її органів. Правова держава, за твердженням вчених, характеризується якостями, притаманними власне закону, тобто справедливості.

вістю, гуманністю, вона має закріплювати невід'ємні природні права кожної людини. Непорушність прав людини, її честі, інтересів, їх охорона й гарантування – один із найголовніших принципів правової держави [8, с. 68].

Поняття принципу правової держави значно ширше за його нормативний, законодавчий вираз, наголошують деякі науковці, і виокремлюють три компоненти, що входять до змісту поняття принципу: 1) наявність певних уявлень щодо сфери правосвідомості; 2) закріплення відповідних положень у діючому законодавстві; 3) реалізація принципів правової держави у конкретній сфері суспільних відносин [9, с. 14]. Як бачимо, дана концепція, зокрема, містить схему: принцип правової держави зароджується як певна ідея у теорії конституціоналізму, закріплюється у системі конституційно-правових норм і через них перетворюється у суспільні відносини. Або навпаки: суспільні відносини концентруються і закріплюються у нормах конституційного права, на підставі яких формулюються власне принципи правової держави.

Вважаємо цілком доречним відзначити, що в основу принципу правової держави покладені суспільні інтереси та потреби, які формуються і змінюються незалежно від волі законодавця. Зокрема, основна роль у виявленні таких потреб належить юридичній практиці, яка за своєю природою покликана оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у сфері права [7, с. 23]. Безумовно, виникнення, формування принципу як наукової ідеї або керівної засади юридичної практики – це тривалий та складний процес. І законодавче закріплення виступає лише завершальною стадією цього процесу [10, с. 81]. Зокрема, наукові дискусії і практична перевірка адекватності принципу правової держави суспільним відносинам не закінчуються і після його включення до текст основного закону, а досить часто отримують новий імпульс. Отже, факт закріплення ідеї в нормативному акті вищої юридичної сили та значення дозволяє говорити про наявність будь-якого принципу правової держави. І саме від цього закріпленого у тексті основного закону принципу в подальшому відштовхуються у своєму розвитку юридична наука та практика [7, с. 24].

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з вищезазначеного, на наш погляд, під принципами правової держави в Україні як критерію взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС слід розуміти основні ідеї, на яких базується функціонування правової держави, базові засади організації та ефективного функціонування такої держави, що відображають загальнолюдські цінності, що відображені в міжнародних нормативно-правових актах, знайшли своє закріплення у формі конституційних норм та спрямовані на зміцнення та розвиток взаємовигідного співробітництва України з країнами ЄС.

При цьому, зі змісту запропонованого визначення, на наш погляд, принципам правової держави в Україні як критерію взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС притаманна наступна сукупність особливостей: 1) це найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для організації державної влади, вони визначають спрямованість їх діяльності у напрямку розвитку взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС, побудову цих органів в цілому; 2) принципи є виразом панівних в Україні політико-правових ідей, що стосуються завдань, способу формування і здійснення державної влади у сфері здійснення взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС; 3) принципи впливають зі змісту положень міжнародних нормативно-правових актів; 4) принципи повинні бути закріплені в нормах конституційного законодавства (в першу чергу, на рівні Конституції України).

Крім того, подальша правова доля принципів правової держави у галузі взаємовигідного співробітництва з країнами ЄС полягає тому, що законодавець може обирати і вибирає різні прийоми їх нормативного закріплення, як може і по-різному розмістити відповідні норми всередині того чи іншого правового акту. Аналіз чинного конституційного законодавства переконує в тому, що своє закріплення в законі принципи правової держави отримують двояко. У більшості випадків ці принципи отримують прямий і повний вираз в окремій нормі закону; в інших – зміст засади впливає з ряду правових норм, кожна із яких формулює тільки окрему, складову частину її [11, с. 25]. Тобто про практичну реалізацію принципів правової держави судять не за тим, в якому розділі законодавчого акту вони містяться і як названі, а за тим, який їх справжній зміст, що вони виражають і характеризують, яку роль відіграють у правозастосовчому процесі. Кожний принцип правової держави виконує своє функціональне призначення в організації та діяльності сучасної демократичної держави. Разом із тим, вони діють не розрізнено, а в певній сукупності, оскільки об'єднані загальною метою – організувати діяльність держави, спрямовану на забезпечення відповідного рівня захисту прав і свобод людини і громадянина [7, с. 24].

Список використаних джерел:

1. Белов Д.М., Сестренікова О., Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір. *Конституційно-правові аналітичні студії*. №1. 2016 р. С. 26-34.
2. Какауліна Л., Ніколаєнко Н. «Оголошення стану війни» та «введення воєнного стану»: конституційно-правове закріплення, зміст і юридичні наслідки. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/ogoloshennya-stanu-vijny-ta-vvedennya-voennogo-stanu-konstytutsijnno-pravove-zakriplennya-zmist-i-yurydychni-naslidky/>
3. Проблеми конституційного транзиту в Україні / С. О. Янішевський, О. А. Фісун [та ін.] ; за ред. В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. К. : НІСД, 2011. 52 с.
4. Мельник Є.М. Правова держава в Україні: перспективи становлення і механізми реалізації. *Держава та регіони: Серія: Право*. 2008. №3. С. 5-11.
5. Войціховський А. В., Особливості договірно-правового регулювання співробітництва держав у сфері протидії злочинності на двосторонньому рівні. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 2 (77). С. 56-63.
6. Крисюк Ю. Розбудова правової держави в Україні: проблеми та перспективи. *Віче*. 2004. № 2. С. 19–22.
7. Кіріченко Н.С. Єдність правового простору в умовах анексії території АРК. *Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy*. 2015. № 4. С. 22–25.
8. Клочан Е.Г., Кондратьев В.О. Особливості формування правової держави в сучасних умовах розвитку України. *Розбудова держави*. 2008. №1-2. С. 62-70.
9. Васильев А. М. О правовых идеях-принципах. *Советское государство и право*. 1975. № 3. С. 11-18.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: [учебник]. Х.: Консум, 2000. 704 с.
11. Фулей Т. Загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти. *Право України*. 2003. № 7. С. 24-29.
12. Белов Д.М. Трансформація конституціоналізму в контексті внесення змін до Конституції України. Європейські перспективи. № 9. 2013. С. 164-168.
13. Bielov D., Aristova I., Hromovchuk M. The History of the Paradigm of Constitutionalism at the Present Stage of Development of the Post-Soviet States (On the Example of Ukraine). *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*. Issue № XVI. 2019. p. 265-273.